

Nem jó a GDP, de van-e nála jobb?

Korunk válsága sok problémát a felszínre hozott, amelyek a folyamatok, események háttérében húzódnak meg. Ilyen a sokak által és sokszor bírált, de jelenleg is használt és széles körben elterjedt statisztikai rendszerünk, annak is a központi elemzési eszköze, a bruttó hozzáadott érték, azaz a GDP-mutató, amelynek segítségével más gazdasági mutatókat is összehasonlíthatóvá tesznek. A konferencián, amelyet ezen problémák megvitatására hívtak össze Párizsban, egyetemünk professzora, Palánkai Tibor (Közgazdaságtudományi Kar, Világgazdasági Tanszék) is részt vett. A vele folytatott beszélgetést foglaljuk most össze, kiegészítve jelen cikk szerzője saját gondolataival.

2009. szeptember 14-én francia kezdeményezésre – *Nicolas Sarkozy* javaslatára és hathatós erkölcsi és anyagi támogatása mellett – egy komoly szakértelemmel bíró nemzetközi munkabizottság mutatta be jelentését [INSEE 2011] arról, hogyan, milyen mutatók mentén kellene megváltoztatni elsősorban a GDP-t, hogy használhatóbb, a világ történéseit és állapotát precízebben leíró statisztikai adatokat kaphassunk. Aligha kell részletesen ecsetelni, hogy milyen fontos szerepük van a statisztikai mutatóknak és számításoknak. Ezen adatok elemzése és értelmezése a mindenkori döntéshozók számára ad támpontot, és segíti őket a problémák kezelésében és jövőbeni megoldásában.

A munkaközösség tagjai között több Nobel-díjas és nemzetközi szinten elismert közgazdász is volt, mint *Joseph E. Stiglitz* (Columbia Egyetem), továbbá *Amartya Sen* (Harvard Egyetem). A bizottság munkáját *Jean-Paul Fitoussi* francia professzor koordinálta. A Budapesti Corvinus Egyetem részéről *Palánkai Tibor* vett részt a konferencián.

A bizottság 2009. szeptember közepe óta többször is ülésezett, a legutolsó ülészakra 2011 szeptemberében került sor. A következőkben ennek az utóbbi ülésnek az eredményeiről adunk rövid összefoglalót, amely egyben tartalmazza Palánkai Tibor véleményét és hozzászólásait is. Ezt egészíti ki jelen tanulmány írója saját gondolataival.

Az egyik legfontosabb érv a GDP megváltoztatása és/vagy fejlesztése mellett (úgy gondoljuk, hogy nem érdemes a GDP-mutatót teljesen kidobni, hogy miért, azt majd látni fogjuk elemzésünkben), hogy a GDP egy teljesítménymutató, de a *fejlődést* nem tudja a növekedésben bekövetkezett változás alapján számszerűsíteni.

Hogy miért szorul a bruttó hazai/nemzeti össztermék mutatója fejlesztésre? Erre a legkézenfekvőbb példa a Katrina hurrikán esete, de magyar példákat is említhetünk: a felsőzsolcai árvíz 2010-ben vagy a kolontári vörösiszap-tározó ugyanezen évben bekövetkezett gátszakadása, amely Devecser környékét pusztította el. A helyreállítás, amely kiterjedt egy teljes városra (New Orleans) vagy kistérségre (az Ajka és Várpalota közötti terület vagy a Hernád-Bódva-Sajó

vidéke) jelentősen hozzájárul a bruttó hazai össztermék értékének emelkedéséhez közvetlenül és közvetve is. A teljes újjáépítés mellett még tovább növelte a magyar GDP-t 2010-ben a kárt szenvedett magyar lakosok elszállásolása, ellátása, – ad absurdum – ezen családok gyermekeinek nyári kedvezményes nyaraltatása.

Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy ezek a természeti katasztrófák nem járultak hozzá a fejlődéshez, hacsak olyan értelemben nem, hogy a katasztrófa áldozatai átlagos lakhatási minőségüket tekintve jobb, azaz összkomfortosabb életkörülmények közé kerültek a helyreállítást követően. Egyéb tényezőket figyelembe véve azonban, mint amilyen például a talajszennyezés a vörösiszap-katasztrófa után vagy a termelésre alkalmatlanná vált területek a Katrina hurrikán, illetve a Sajó menti árvizek levonulását követően, egyértelműen az élet minőségének romlásához vezetnek, miközben ez a GDP-mutatóban nem jelenik meg.

Éppen ezek miatt széles körű egyetértés jött létre a bizottságon belül a jólét alakulását más eszközökkel és módszerekkel mérő statisztikai mutatók kidolgozásának szükségességét illetően. De hogy pontosan milyen módszertanról is lenne szó, ezzel kapcsolatban eltérnek a vélemények – ha egyáltalán vannak vélemények. Ezt azért érdemes hangsúlyozni, mert egyáltalán nem biztos, hogy a jólétet ki lehet mutatni egyértelmű eredményt tükröző, viszonylag egyszerű adatfelvételt igénylő, ugyanakkor mind az országon belüli, mind nemzetközi szinten ugyanolyan metódus alapján elkészített és ezáltal az összehasonlításra is alkalmas statisztikai mérőszámokkal.

Hogy mennyire bonyolult volt Párizsban, a bizottságnak helyet adó OECD-

palotában ilyen statisztikai mutatókat összeállítani, arra maga Palánkai professzor is rámutatott. Nem csak a nehezen hozzáférhető adatbázisok és felmérések teszik kétségessé a jövőbeni jóléti mutató megszületését, hanem jelentős véleménykülönbség alakult ki az egyes országok között a részmutatók fontosságát illetően is, ami természetesen tovább hátráltatja az új statisztikai eszköz kialakítását. Itt már ugyanis egyszerre lenne jelen az új mutató objektív és szubjektív megközelítése, ami egyértelműen problémát jelent az adatok felvételét és azok hitelességét illetően [Palánkai 2010: 15].

Itt érdemes egy kis kitérőt tenni, hogy pontosíthassuk, miről is beszélünk: jelen esetben a legjobb példa az úgynevezett *bhutáni modellel* kapcsolatos problémakör megemlítése. A kis himalájai ország az Egyesület Nemzetek Szövetségének közgyűléséhez fordult, amikor is javaslatot tett egy úgynevezett „*bruttó nemzeti boldogság*” mutató bevezetésére. A mutató nem csak a termelés és fogyasztás során létrejött anyagi jólétet méri, hanem igyekszik azon túlmutatni. Beleveszi [Zsolnai, 2011] az anyagi jólét mellett a *szellemi jólétet* és az *ökológiai fenntarthatóságot*, illetve a *környezeti minőséget* is.

Olyannyira fontos ügyről van szó, hogy a bhutáni Tanulmányok Központja az elmúlt években már elkezdte kidolgozni a bruttó nemzeti boldogság számítási módját és újabb szempontok mérését látta szükségesnek. Így az előbb említett tényezők mellett figyelembe veszik immár a *gazdasági fejlődést*, a *jó kormányzást*, a *kulturális és az ökológiai értékek védelmét*, az *oktatás minőségét*, az *időhasználatot*, az *egészséget*, valamint a *közösségek erejét* is.

Természetesen nem szeretnénk leki-csinyelni a bruttó nemzeti boldogság,

mint statisztikai mutató fontosságát, ám van néhány olyan probléma, amire Palánkai professzor is felhívta a találkozón a figyelmet, amit további gondolatokkal szeretne jelen tanulmány szerzője is kiegészíteni.

Palánkai Tibor szerint az egyik legsúlyosabb probléma a *szubjektivitás* és a *befolyásolás* kérdésköre. Ahogyan már a tanulmány elején is felvetettük, a statisztikai számításoknak nem kizárólag, de mintegy szükséges feltételt kielégítve akkor van értelme, ha azok széles körben lehetőséget adnak az összehasonlításra. Csakhogy gondoljuk el, mi történik majd a gyakorlatban? A Föld sok országában fél- vagy teljes diktatúra működik, sőt van olyan ország is, ahol nem igazán lehetséges mást mondani, mint, amit a politikai vezetés elvár. Képzeld el, mit szolt volna a megboldogult *Kim Dzsong Il*, ha egy 2010-es felmérésből kiderült volna, hogy nem az övé a „jó kormányzásért” járó maximális pontszám, esetleg mertek volna olyat mondani az észak-koreai polgárok, hogy nem boldogok a Kedves Vezető országában?

A példa is jól illusztrálja, hogy milyen különbségek alakulhatnak ki még egységes módszertan és felmérési metódus mellett is, ha egy országban a diktatúra jelentősen befolyásolná (és biztosak lehetünk benne, megtenné) a szubjektív, azaz érzelmeket, illetve érzéseket is számszerűsíteni akaró adatfelvételt. A gyakorlatban ez azt jelentené, hogy a nemzetközi statisztika alátámasztaná a politikai ideológiát, amely egy nem várt adu lenne a diktátorok kezében.

A másik problémát is érdemes végiggondolni: vannak nézetek, amelyek egy-egy kultúra termékei, sőt tágabb értelemben vett civilizációs felfogásbeli különbséget tükröznek, és így jelentősen befolyásolhatják a mérések eredményeit. Az időhasználat és a közösségek

ereje ugyanis – feltételezéseink szerint – szignifikánsan eltérő (lenne) a különböző civilizációkban, sőt az egyes civilizációkat felépítő kultúrákon belül is a ma létező gazdasági fejlettséget tekintve (gondoljunk csak a nyugati civilizációhoz tartozó nyugati-, közép-, kelet-európai preferenciákra, ami az időfelhasználást illeti). Márpedig egy gazdaságilag (és itt az anyagi jólétet értjük) erősebb társadalomban a közösségek ereje valószínűleg kisebb, mint egy anyagi javakban kevésbé gazdag országban. De az is joggal feltételezhető, hogy magának a fogalomnak is eltérő lehet a megítélése és az értékelése. Így pedig nem lehet következtetéseket levonni a különbségekből.

Ha nem a módszertani változásokra, hanem a *költségbeli* változásokra gondolunk, az feltételezhetjük, hogy számtalan akadálya lesz az új mutatóknak. Ugyanis az is nagyon súlyos érv az új statisztikai mutató ellen, hogy a teljes globális statisztikai módszertant és eszközöket át kell(ene) alakítani, ami ma a világ vezető statisztikai hivatalait komolyan érintené – pénzügyi értelemben is.

Elég csak az OECD-re, az Eurostatra vagy az IMF-re és a hasonló szervezetekre gondolni, akik eddig mindent a GDP-hez és a GDP-ben mértek, ennek függvényében határoztak meg. A radikális változtatás hatására visszamenőleg is kellene számolni az adatokat, amelyek természetesen szintén komoly költségnövelő hatással bírnának.

Vagy egyszerűen elég csak a *maastrichti kritériumokra* gondolni, amelyek közül kettő is a GDP-hez kötött: az éves *költségvetési hiány* nem haladhatja meg a GDP 3 százalékát; a *bruttó államadósság* nem lépheti túl a GDP 60 százalékát (ha mégis, akkor az országnak folyamatosan csökkenő tendenciát kell bizonyítania).

Amennyiben tehát a GDP teljes egészében „lecserélésre” kerül, úgy nem utolsó sorban az Európai Uniót működtető alapszerződéseknek, valamint a Gazdasági és Monetáris Unió legalapvetőbb szabályozásának az újragondolása és újrafogalmazása elengedhetetlen lesz.

Az új szabályozás természetesen nem csak azt jelenti, hogy a Monetáris Uniónak kell új irányvonalat adni, hanem, hogy az eddig előírt követelmények is felülvizsgálatra kerülhetnek. Mivel a szabályokat be nem tartó országoknak már van/lesz tapasztalata, hogy számukra mi is lenne vállalható elsősorban a költségvetési hiánycélokat illetően, ugyanakkor ezen országokkal párhuzamosan a jelenlegi szabályokat, korlátokat betartó tagállamok még erősebb megkötéseket kérnének erős ellenőrzési jogokkal, így feltehetően komoly érdekütközés alakulna ki. Hogy mindezt még a válság idején el lehetne fogadtatni velük, erre a következő években nagyon csekély esélyt látunk.

Éppen ezért várható volt, hogy az egyik legkomolyabb ellenzője a bruttó hazai össztermék mutató megszüntetésének maga az Európai Unió, illetve annak statisztikai hivatala, az Eurostat. De azt sem lehet csodálni, hogy a többi globális statisztikai hivatal, vagy a fejlettséget, a teljesítményt valamilyen ok miatt mérő nemzetközi intézmény sem örülne a GDP végleges eltörlésének. Ilyen intézmény a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) vagy akár a Nemzetközi Valutaalap is (International Monetary Fund – IMF).

Érthető módon az Egyesült Nemzetek Szervezete az az intézmény, amelyik a *bhutáni modell* széles körű elterjesztését támogatta (mivel az ENSZ közgyűlésében a fejlődő országok vannak több-

ségben). Sok kérdés közül az egyik, hogy ha az átállás költségei közül a jelentős terhet a fejlett világ statisztikai hivatalai és intézetei állják, akkor tud-e számukra az ENSZ reális pénzügyi „hozzájárulást” kínálni vagy sem.

Egy másik javaslat szerint *az életszínvonalat és a jövedelemkülönbségeket* kellene mérni a teljesítményre épülő GDP helyett. Azonban érdemes végiggondolni, hogy mindez mit jelent a gyakorlatban: ma már olyan termelési struktúrákkal és láncolattal bírnak a vállalatok, amik lehetővé teszik, hogy az akár csak néhány évvel ezelőtt drágának vagy egyenesen luxuscikknek számító termékeket néhány év múlva jóval olcsóbban tudják a fogyasztók megvenni. Vagyis a jövedelmi különbségek növekedése ellenére is hozzá lehet jutni egy viszonylag jobb használt autóhoz, kifutó, de működését tekintve teljesen megfelelő elektronikai cikkhez, jelentősen olcsóbban állítják elő a munkaintenzív termelésben az alacsonyabb hozzáadott értékű termékeket stb. Vagyis az is jobb helyzetbe kerül, akinek viszonylag alacsonyabb a keresete. Erre Palánkai professzor is felhívta a figyelmet, kiemelve továbbá a hasznosság kérdését is, amely a fent említett cikkek beszerzésével, megvásárlásával egyértelműen növekszik, ugyanakkor mérése újra komoly akadályokba ütközhet.

Természetesen az őszi találkozón a bírálatok mellett új javaslatok is születtek, amelyek kiegészíthetik, tökéletesíthetik a GDP-t és az erre épülő teljes statisztikai adatkezelést és értelmezést. Ez tehát azt jelentené, hogy megmaradnak a jelenlegi keretek, de a GDP is több, illetve más felmérés, számítás alapján születne meg. Eddig egy lehetséges alternatíva látszik körvonalazódni, mégpedig, hogy a bruttó hazai össztermék mutatóját, mint statisztikai adatot ne vagy

ne kizárólag teljesítménymutatóként értelmezzük, hanem vegyük bele a statisztikusok a *költségmutató*, azaz a bérek színvonalát és értékét is. Ebből nemcsak gazdasági következtetéseket kívánnak levonni a szakemberek, hanem a javaslatok szerint a környezeti, ökológiai minőséget is tükröznék az új mutatószámok.

A felsoroltak mellett természetesen születtek komoly és használható eredmények is, amelyeket elsősorban francia statisztikusok dolgoztak ki. Az egyik legfontosabb ilyen újdonság az, hogy megpróbálták különválasztani és statisztikai eszközökkel mérni azt, hogy egy országban a termelés időszakában keletkezett szén-dioxid kibocsátását mennyivel haladja meg a fogyasztás miatt keletkezett szén-dioxid-kibocsátás. Ez egyben azt is hivatott megmutatni, hogy mennyivel nagyobb egy fejlett ország állampolgárának *ökológiai lábnyoma*, mint egy fejlődő [INSEE 2011: 14].

Az eredmények alapján azt kapták, hogy egy átlagos francia állampolgár 6,7 tonna szén-dioxid termelésében vett részt 2010-ben, ugyanakkor fogyasztásával ennél 34 százalékkal több szén-dioxid-kibocsátást okozott.

Ezt az adatot is finoman kell azonban kezelni, mert ez egyebek mellett azt jelentheti, hogy egy átlagos francia fogyasztása tartalmazhat – akaratán kívül – olyan terméket, aminek előállítása súlyosan terheli a környezetét. Ezzel pedig alátámasztanánk azt a sokszor elfogadott, ám e cikk szerzője által vitatott tézist, miszerint a fejlett világ szavakban kiáll az ökológiai fenntarthatóság mellett, miközben tetteiben ez nem mutatkozik meg. Sokkal inkább hihető az az álláspont, amelyik szerint a fejlődő térségnek még nincsenek meg azok az eszközök, amelyekkel környezettudatosabban tudna termelni, így tehát *nem áll rendelkezésére alternatíva*.

Ráadásul úgy véljük, hogy a szén-dioxid kibocsátáson alapuló adatfelmérés a fejlett országokban, sőt akár a feltörekvő országokban is viszonylag könnyedén elvégezhető, de a klasszikus értelemben vett, elmaradott térségekben már ez aligha van így.

Összességében hasznosnak ítéljük a bizottság munkáját, amelynek eredményeit a jövőben bizonyosan alkalmazni fogják a statisztikusok. Azonban azt látni kell, hogy a jelenleg érvényben lévő statisztikai eljárások és módszerek kicserélése nem csak módszertani vitákat szül az érintett partnerek között, hanem olyan költségekkel jár, amit nem fognak a felek elfogadni.

MIKLÓS GÁBOR

IRODALOM

- German Council of Economic Experts (2010): *Monitoring economic performance, quality of life and sustainability*, Paris–Wiesbaden.
- INSEE (2011): *Two years after the Stiglitz-Sen-Fitoussi report: What well-being and sustainability measure?* Paris: INSEE.
- Palánkai Tibor (2010) Megjegyzések Joseph Stiglitz és Amartya Sen „A Gazdasági Teljesítmények és a Szociális Haladás Mérése” című jelentéséhez. *Köz-Gazdaság* 5(1): 11–19.
- Zsolnai László (2011): *A modern nyugatnak követnie kellene a bhutáni példát*, <http://www.mr1-kossuth.hu/hirek/tudomany-110910/a-modern-nyugatnak-kovetnie-kellene-a-bhutani-peldat.html>, letöltés ideje: 2012. január 3.